sub specie aeternitatis*

Zaman beni sürükleyen bir nehir
ama nehir benim,
o beni parçalayan kaplan
ama ben kaplanın kendisiyim.

Jorge Luis Borges **

Hakan Tüzün Şengün I Çıplak betonun kalıp izlerinde hissedebildiğiniz zamansallık, Sainte Marie de La Tourette Manastırı'nın sizi arafta bırakan aralıklarında, sonu gelmeyen bir "eşikte olma" duygusunu da beraberinde getirir. Ne taş, ne ahşap, ne de demir bir inşanın izini beraberinde sistemli bir biçimde getirmezken; kalıp izleri, yamalar ve çapaklar -aynı bir yağlıboya fırçasının tuval ile buluşmasında olduğu gibi- sizi o an ve o yere özgü olan ile yüzyüze getirir.

La Tourette'de betonarme yapının doğaya eklenmesi brutal prensipleri aşan, doğaya meydan okuyan bir strüktürel çıplaklıktır belki daha çok. Geçmişte ahşap, taş ve demir çevresinde gelişen tartışma, beton söz konusu olduğunda daha çetrefildir. Mısır'da biçimlerini kamış demetlerinden alan ağır taş sütunların ya da ahşap yapıları taklit eden mermer tapınakların ardından 20. yüzyılın ilk yarısında mimarlık tarihi, betonarmenin sıra dışı katkısı ile doludizgin bir yapı plastiği tartışması için-

de bulur kendini. Alberti ve Vitruvius ile başlayan malzemenin doğası tartışması, Violette le Duc[1] ile devam eder. Bir tarafta, Le Duc'un malzemenin karakterine uygunluk ilkesi, diğer tarafta Semper'in giydirilmiş katmanlı yapının atmosferi üzerinde durduğu *Four Elements of Architecture* (Mimarinin Dört Temel Taşı) (1851) ile yolları çatallanan arkitektonik düşünce bahçesi giderek zenginleşir.

Çıplak beton, pek çok malzemenin yapamadığını yapar ve doğası gereği, kaçınılmaz bir biçimde üretim sürecinin katmanlı doğasını -doğrudan- bize sunar. Bu zamansallığı kuran, betonun sadece görünen yüzü değil, aynı zamanda üretim sürecinin eklemli doğasıdır. Beton üretim anının ruhuyla beraber donar, o "an" ile karakter kazanır, pürüzü ve çapağı ile eskir, hataları ile yaşar ve bu zamansallık duygusu içinde insana yaklaşır.

Sainte Marie de La Tourette'de bir inanç yapısının doğa içindeki "düşünceli" (*sentimental*) varlığını görürüz. Le Corbusier'nin yapım biçimini ve yapım anını bu denli ele veren bir malzemenin çıplaklığı ile bu gösterişsiz kendiliğindenliği nasıl ürettiğini görmek şaşırtıcı değildir. Rahiplerin olağan rutinleriyle ürettikleri yaşam ritmi ve "zamansız" sekanslarla örülen gündelik hayat, çıplak betonla bütünleşir.

La Tourette'de, Le Corbusier'nin binayı çoğu zaman yapı kalitesini gözardı eden bir basitlik ile kurduğu gözlemlenir, öyle ki adeta yapı pek çok noktasında kumdan bir kale kırılganlığındadır. Yeşil bir yamaca kurulan yapı yola tutunan üst blok dışında, doğaya yaklaştıkça kendini yukarı çekerek temellerini açıkta bırakır. Doğaya rahatça yerleşmez, zemine bütünüyle oturmaz, zemin ile ilişki kurduğu belki de tek noktada, bir uzay aracı titizliği ve basit bir beton merdiven yardımıyla sizi ağaçların arasında kaybolan ince bir patikaya doğru indirir.

Tasarım sürecinde Le Corbusier ile çalışan Xenakis'in[2] ritmik açıklıklarıyla kurduğu cephede ışığın yapı içindeki varlığı da bu zamansallık duygusuna eklenir. Yemek salonunu (*refektory*)[3] dikine parçalara bölen gölgeler ile rahiplerin hareketleri gündelik ritmin doğasını bize yaklaştırır.

Zemine düşen gölgenin açısı gündelik olanı kutsallaştırır ve yeknesak olanı zamansallaştırır. Neredeyse her yapısının eskizinde planı ve

kesiti güneşin hareketleri ile beraber çizen Le Corbusier, gölgelerin ritminde de ışık ve müziği bir araya getirir. Le Corbusier'nin "dik"liği yeryüzüne ve doğaya karşı bir eklemlenme olarak gören düşüncesinde, zamansallık betonun doğası içinde kendiliğinden gün yüzüne çıkar.

Dikliğin ve ufku tarayan bakışın plastiği, Le Corbusier mimarisinde insanın doğasına eklemlenir. Ayakta duran Vitruvian adamın vistası pencereyi -yatayda- ufuk boyunca yırtarken, kalıp iziyle gelen "'zamansallık" bizi öncesi ve sonrası olan (siyak-u sibak) bir dünyanın içine yerleştirir. Le Corbusier, *'Le poème de l'angle droit*'da 19 ayrı levhada bu poetik ve tektonik arayışının zihinsel kesitlerini yan yana getirir.[4] *Milieu, Espirit, Chair, Fusion, Caractère, Offre* ve *Outil* adlı yedi başlık altındaki değinilerden birinde *(Caractère)* betonun ölçüye gelmeyen doğası üzerine şöyle der:

çıplak betonun göz kamaştırıcı
görkemi ve çizgilerin birleşmesini
düşünmekten doğacak olan büyüklük.
biçimlerin ağırlığını ölçmekten doğacak,
ölçmekten.[5]

Ortak değer ve sistemler ile bir mimari çevre kurma çabasında ön sıralarda yer alan betonarme, plastik gücü ve yapı atmosferine olan katkısı ile de, en yaygın yapı kurma tekniğidir belki de. Standartlaşmanın doğasından yerel ve özel ifadenin imkânlarına uzanan betonarme yapı, kalıptan kalma dikiş izleri ve çapaklarıyla kapsamlı varoluşunun diğer yüzünü gösterir bize.

Lyon yakınlarında Le Corbusier'nin Iannis Xenakis ile beraber Dominican Kilisesi için tasarladığı ve 1960'ta tamamladığı Sainte Marie de La Tourette Manastırı'nın biraz daha güneyinde - Fransa'nın daha "bıçkın" bir başka şehrinde -Marsilya'da- rıhtımın hemen ağzında, ufka bakan bir diğer yapı yer alır. Rudy Ricciotti'nin tasarladığı ve 2013 Haziranı'nda tamamlanan MuCEM (*Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée*) Avrupa Kültür Başkenti programı çerçevesinde geliştirilmiş bir kültür yapısıdır.

La Tourette'in eklemli ve pürüzlü doğasıyla gündelik yaşantının ritmine her parçasıyla eşlik etme girişiminde bulunan manastırının aksine, MuCEM sanki daha çok kentle ilgili-

dir; sur duvarları üzerinden çatı kotuna doğru yürünen köprünün prekast beton cephe üzerindeki gölgesi bir tekne direğinin balık ağları üzerindeki sert gölgesi gibi mağrur ve sakindir. Yapının etrafında üretilmiş yapay gölet üzerindeki yansımalar ve parıltılar, "çağdaş" bir kafa karışıklığını haber verirken, Akdeniz'in hemen yamacında bir kıyı düzenlemesinin iç burkan bir su öğesiyle süslenmesi ise yapının sözünü kurutur.

Marsilyalıların balık ağlarına benzettikleri beton prekast cephe modülleri, vinçler ile monte edilirken dikkat çeken endüstriyel betonun ek yerlerinde aynı zamansallığın izini bulmak pek mümkün değildir. Betonun olanakları endüstriyel üretimin olanaklarıyla genişlerken "melezleşen" tektonik yapı giderek zamana ve yere tutunmakta zorlanmaya başlar.

La Tourette'de sizi bekleyen, yapının gündelik olanın ritmiyle baş başa kalmış basit asaletidir. Yapı, sizin gözleriniz ve sizin elleriniz için yapıldığını fısıldar durur. Le Corbusier, yapının doğaya eklemlenmesini arzular ancak bir o kadar da doğanın yapıya eklemlenmesine izin verir, aralıklar üretir. Müziğin diliyle söylersek "es" verir. Yapı kendi ürettiği boşluktan, kendine bakabildiği boşluklarında-aralıklarında gösterir kendini.

Endüstriyel beton, MuCEM'de, vinçleri zorlayan ek yerleri ile çok daha yüksek bir bedelle, size sunduğu şıklığın cakasını satmakla meşgulken, gözlerinizin içine bakmakta zorlanır. Sizin ışığınızı veya vistanızı merak etmez, zira kendi gölgesini hazırlamıştır çoktan. MuCEM'de beton, bir "paketleme operasyonunun" parçasıdır, "dıştan tasarlanmış"[6] bir yapının son perdesidir. Hayalgücünüze yeni ve farklı kapılar açarken bile aslında zamana yenik bir düşün uykusundadır. Le Corbusier'nin "dik"liği yeryüzüne ve doğaya karşı bir eklemlenme olarak gören düşüncesinde ise zaman, betonun doğası içinde gömülüdür. Geçmiş ve gelecek arasındaki sonsuz aralıkta, çıplak beton bu ölçüsüz ve çapaklı kalıp izleriyle, bir zamanlar -şimdi ve burada- olanın, sonu gelmeyen hikayesini anlatmayı sürdürür.

* Latince "sonsuzluğun gözünde" veya "sonsuzluğun bakışı altında" (under the aspect of eternity)

** Jorge Luis Borges, *Kum Kitabı*, İletişim Yayınları, çev. Yıldız Ersoy Akpolat, 2013.

1 E.E. Violet Le Duc., *Discourses on Architecture*, çev. Benjamin Bucknall, Ticknor and Company, Boston, 1889.

2 Uzun yıllar Paris'te yaşamış olan Yunan asıllı besteci, mimar ve mühendis Iannis Xenakis, Sainte Marie de La Tourette'in tasarım sürecinde Le Corbusier ile çalışmıştır.

3 Özellikle manastırlarda yemek odası olarak işlev gören, pek çok okulda etüd salonu olarak kullanılan mekân. Latince *reficere* kökünden gelen *refectorium,* "yeniden inşa olmak, onarılmak için bulunulan yer" anlamındadır.

4 Le poème de l'angle droit, Le Corbusier, 1947 – 1953.

5 "Will emerge I can feel it / The splendour of raw concrete / And the greatness that was essential to imagine the marriage of lines / Weighing up the forms / Weighing up." Le poème l'angle droit, Le Corbusier, "İçeriden Mimarlık" ya da Doğayı İnşâ Etmek, metninde aktaran Atilla Yücel, Mimarlık 289, 1999

6 "'İçeriden Mimarlık' ya da Doğayı İnşâ Etmek" (Atilla Yücel Mimarlık, 1999, s. 289) yazısında Atilla Yücel'in, "içeriden tasarlamak" değinisine atfen...

Fotoğraflar

| Hakan Tüzün Şengün, Lyon-Marsilya 2013